

УДК 327::911.3]:323.1(497.1)''19''

Љубиша Деспотовић\*

Вања Глишин

*Институт за политичке студије, Београд*

---

## ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ФОРМИРАЊА СИНТЕТИЧКИХ НАЦИЈА КАО ДОГОВОРНИХ НАЦИЈА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

---

Сажетак

---

Синтетичке нације као договорне нације плод су смишљених геополитичких планова регионалних и глобалних геополитичких сила и конфесионалних интереса Ватикана скројених у циљу окупације српских територија, преверавања српског народа у разне верско конфесионалне судове и отимања српског језика и културне баштине на њему стваране вековима. У раду ћемо стога истражити назначене процесе и прецизно означити његове креаторе, како у дијахронијској, тако и у синхронијској перспективи историје. Анализираћемо управо разлоге због којих се ти процеси данас најрадикалније спроводе на просторима бивше Југославије, односно, када и како су се остваривали у државном контексту две бивше југословенске државе, Краљевине Југославије и Титове СФРЈ. Нарочиту пажњу

---

\* despotlj@stcable.com

у раду посветићемо процесима довршавања инжењеринга нових синтетичких идентитета и њихову синхронизацију са процесима даљег државног, територијалног и националног узмицања српске нације.

Кључне речи: синтетичке нације, геополитика, Југославија, идентитети, историја, култура

---

### ОД ИДЕНТИТЕТА НАЦИЈЕ ДО ГЕОПОЛИТИКЕ ИДЕНТИТЕТА

Разумевање основних појмова и извођење обавезних градивних елемената појава и процеса важно је за препознавање различитих феномена и њихову систематизацију. У литератури се сусрећемо са бројним истраживањима о националним идентитетима, њиховом стварању и редефинисању, посебно када говоримо о развоју националних идентитета европских нација у XVIII и XIX веку. Важна фаза у том процесу формирања националних идентитета је протонационална фаза. Реч је о периоду када долази до значајног развоја културе и уметности као носилаца националне енергије и симболике и до формирања и организовања првих протонационалних покрета чији је задатак осмишљавање и организовање нових националних идентитета у настајању (Деспотовић 2019, 324). Тада долази до изражаја и рационалистичка филозофија према којој нацију сачињава заједница језика (Екмечић 2017, 131-140, 150). С друге стране, стварање синтетичких идентитета обележено је једним прекоредним процесом, заобилажењем протонационалне фазе и пресудном улогом новоформираних држава. Радило се на обнављању улоге државе и државних институција и система у циљу формирања и дизајнирања нових етно-националних идентитета. Тако је дошло, као и у Немачкој у XIX веку, до „процеса сакрализације властите историје“ и њеног прилагођавања „потребама новоформираних националних идентитета“ (Деспотовић 2014, 196). С тим у вези, концепт-

модел-пракса геополитике идентитета умногоме доприноси разумевању ових сложених процеса. Геополитику идентитета експлицирану на нивоу концепт-модел-пракса, дефинишемо преко „низа индикатора интензивне фрагментације територијалне целовитости и оспоравања идентитетске подлоге модерне државе-нације: а) од стране подрегионалних идентитетских аспирација синтетичких нација у покушајима довршетка своје национално-територијалне консолидације, као у случају бивше СФРЈ, или б) фрагментираних делова традиционалних нација које су остале изван територијалне целине своје националне државе“, као у случају бившег Совјетског Савеза (Деспотовић 2019, 299-300). Стога је геополитика идентитета<sup>1</sup> методолошки корисна за „анализу геополитичког контекста сучељавања геополитичких актера у регионима као што је Балкан, средња и источна Европа, Закавказје и другим, у којима је дошло до интензивнијих процеса државно-територијалне фрагментације и снажније етнонационалне конкуренције новонасталих политичких заједница базираних на већим или мањим разликама регионалних идентитетских особености“ (Деспотовић 2019, 299).

## НАЦИЈА И ИДЕНТИТЕТ

Од античких времена познати су различити облици удруживања људи, од оикоса (*oikos*) и коинониа (*koinonia*) до првих полиса (*polis*), односно држава. Најчешће се користила старогрчка реч етнос (*éthnos*) за колективе људи који заједно живе и делају, што се данас преводи као народ или нација (Cohen & Arato 1994; Jenkins 2008). Нација је сложена појава на коју утичу различити културолошки, социолошки, политички и психолошки чиниоци. Другачије речено, нација је група људи повезана заједничким језиком, историјом, традицијом, доживљајем припадности и солидарности и међусобне повезаности. Према дефиницији Шпанске академије из 1925. године, нација је колективитет који говори истим језиком, има исто етничко порекло и повезан је заједничком традицијом

<sup>1</sup> О геополитици идентитета, геополитичком идентитету и геополитичком коду видети у: Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања. 2021. *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос, стр. 180-181.

(Hobsbawm 1995, 15). За професора Антони Смита (*Anthony D. Smith*) нација је „именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника“ (Смит 1998, 30). Држава је важан елемент када говоримо о нацијама, што истиче и Фридрих Хегел (*Friedrich Hegel*) када каже да се у држави огледа дух народа и додаје да је „стварна држава оживљена тим духом“ (Хегел 2006, 60). Надаље, Хегел наводи да је „историја развој духа у времену“ (Хегел 2006, 86) и додаје да у „светској историји може бити говора само о оним народима који сачињавају државу“ (Хегел 2006, 48). Професор Драган Симеуновић указује да су нације политичка категорија која настоји да конституише сопствену државу у циљу потврђивања свог постојања (Симеуновић 2009, 13). Према у (*Johan Huizinga*) „нација настаје тек формирањем државне власти“, чак и у случајевима када су национално јединство и хомогеност постојали у природним условима (Хајзинха 1996, 68). Дакле, држава, историја, култура, језик и национални дух јесу елементи који дефинишу нацију.

У литератури се сусрећемо са различитим категоризацијама нација. Подела нација на старе и нове говори о формирању националне свести и идентитета пре појаве идеологије, односно о формирању националне свести и идентитета уз помоћ идеологије (Ђорић 2014, 196). Затим, подела нација на грађанске и етничке приказује историјско искуство формирања два модела која можемо извести на примерима Француске и Немачке. Идеја нације у Француској настала је у процесу радикалног слома старог режима. Та идеја се фокусира на „институционални и територијални оквир државе са снажним нагласком на политику јединства грађанства у нарастању, које свој национални оквир поставља у контекст једног заједничког политичког представништва, једног закона и истих политичких и културних установа“ (Деспотовић 2019, 320-321). Француски модел је по својој природи инклузиван, будући да француску националност представљају француски држављани, док су етницитет, историја и језик мање важни за дефиницију нације.

С друге стране, немачка идеја националитета је партикуларистичка по свом карактеру, у односу на универзални грађански принцип и органицистичка по суштини, што значи да подразумева расну, језичку, културну и народносну заједницу, као „један вид етнокултурног јединства, заокружен територијалним и државним оквиром“ (Деспотовић 2019, 321). Дакле, нација је уједињен и мобилизован државотворни народ и резултат је планске и конструкцијске делатности државе. За разлику од француског модела, немачки модел је по својој природи ексклузиван.

Појам идентитета је сложена појава и може се дефинисати на различите начине. У свом основном значењу идентитет је истоветност, везује се за заједничко порекло и осећање припадности. Рој Баумајстер (*Roy Baumaister*) је навео два основна критеријума за дефинисање идентитета. Први је континуитет, односно „осећање постојаности и јединства у времену“, а други је диференцијација, односно „елементи на основу којих нас је могуће разликовати од других“ (Радаковић 2012, 79). Основни елементи који одређују национални идентитет су: језик, држава, култура, историја, право, морал, менталитет народа, митови и симболи.

Према основној подели, идентитет може бити персонални и колективни. У савременом периоду, најсложенији облик колективног идентитета је национални идентитет. Функција националног идентитета је „укорењивање модерног индивидуума у новоформирану заједницу (нацију)“. Осећај јединства расточен је услед деловања модерности што је „условило настанак и трајање специфичне, системске модерне кризе и то у веома различитим видовима, од биолошке – еколошке, до политичке – друштвене и индивидуалне димензије. Једна од најизразитијих међу њима свакако је криза идентитета“ (Цветковић 2002, 52). Према професору Миловану Митровићу национални идентитет је попут струка лука који би требало да има: а) дубок корен који симболизује дугу и богату историјску традицију, б) здраво стабло, односно уређену структуру друштвених група, установа и организација и в) здраве зелене перасте листове који се пропињу у висине и скупљају дневну светлост, то јест високе културне

стандарде и духовне вредности које су неопходне за одрживи развој као нову и непрестану социјалну фотосинтезу (Митровић 2016, 48-49). Говорећи о националном идентитету, важно је поменути да је процес његовог заокруживања текао кроз следеће фазе: а) покрет за прелазак са пасивне подређености заједнице на њено активно политичко потврђивање, б) покрет за територијално одређење и заокружење националне заједнице, в) покрет за економско уједињење, г) покрет за позиционирање етничке масе у политички субјективизирану националну целину и д) покрет за индивидуализацију и грађанску конституционализацију у сфери загарантованих права и слобода (Смит 1998, 88).

Колективни идентитет проширен појмом историјског идентитета добија свој потпуни садржај и темпоралну димензију. Такође, историјски идентитет „доприноси разумевању сукоба унутар друштва“, али и између народа и нација. Ово становиште је важно будући да може указати и на „могућност постојања подељеног идентитета, тј. на чињеницу да се групе с изворно јединственим историјским идентитетом касније могу раздвојити и развити различите, чак и супротстављене идентитете“ (Стојковић 2008, 22). Процес раздвајања и супротстављање идентитета могу проузроковати спољашњи притисци својим снажним, континуираним и систематским деловањем. Најчешће то деловање прате и обећања о материјалним, политичким и другим привилегијама, те се тако у делу једне нације ствара аутошовинизам. „Процеси пропагандно-политичког инжењеринга аутошовинизма започињу тако што се стварне унутрашње разлике у историјским неприликама продубљују тиме што се заједничке црте националног карактера и све друге сличности прво занемарују, па потом негирају – све док се временом не почну међусобно супротстављати и оштро сукобљавати“ (Митровић 2016, 49). Деловање спољнополитичког фактора често прати и деловање компрадорске националне елите, појединих политичких партија, невладиних организација и појединаца. Овим комбинованим деловањем спољнополитички чиниоци могу изазивати и одржавати нестабилност, урушавати национални идентитет и подстицати сукобе унутар државе-жртве тог деловања.

## СИНТЕТИЧКЕ НАЦИЈЕ

Говорећи о подели нација, особито важна подела је на суверене и синтетичке нације. То је важно полазиште за разумевање процеса на просторима средње и источне Европе и Балкана током XX века. Суверене нације настају процесом дужег временског трајања, на природан начин и на етничким територијалним целинама на којима је вековима обитавала. Осим тога, суверене нације настају на „основама једног језичког идентитета, културе, националне свести и националне државе као израза њене пуне суверености“. С друге стране, синтетичке нације су „стваране под пресудном улогом владајућих елита окупљањем делова различитих народа или различитих верских идентитета истог народа, стварајући и градећи накнадну свест о припадању једној заједници и новоформираној државној јединици“ (Екмечић 2002, 52). Дакле, синтетичке нације се могу измислити и кратким политичким поступком оживети, док суверене нације настају „несвесним социјалним процесима који су трајали вековима“ (Екмечић 2002, 52; Екмечић 2017, 10-11).

Конституисање синтетичких нација као договорних нација ситуирамо у XX веку, када, уз дејствовање регионалних и глобалних сила као кључних креатора, долази до остваривања политичких и идеолошких планова који су укључивали стварање нових националних идентитета. Идентитетски инжењеринг подразумева редизајнирање постојећих етничких и конфесионалних идентитета у корист дизајнирања нових идентитета који се потом користе за остваривање реалних геополитичких интереса оних сила које су потпомогле стварање нових синтетичких идентитета. Основни градивни елементи синтетичких нација изведени су, уз снажну подршку спољнополитичког фактора, из религијско-конфесионалне и лингвистичке сфере. Дакле, синтетички национални идентитети формирају се комбинацијом „аутономних тежњи национално још увек недовољно издиференцираних етничитета са ових простора, те политичких пројеката великих геополитичких фактора који су у своје експанзионистичке планове укључивали и стварање нових националних држава“ (Деспотовић 2012, 99).

Теоријски модел синтетичких нација<sup>2</sup>, као сложен облик, обухвата следеће важне димензије:

а) темпорална димензија - треба да укаже на двоструки временски карактер формирања синтетичких нација, један који тај процес ситуира у двадесети век (закаслела фаза формирања нација), а други на краткотрајан временски интервал у коме су те нације створене.

б) спољнополитичка димензија - указује на снажан уплив спољнополитичког фактора у формирању синтетичких нација, које не само да планирају него и максимално убрзавају овај процес. Без одлучујућег утицаја и подршке који је дошао са стране великих сила и њихове директне интервенције на страни сецесионистичких република, оне још задуго не би биле у стању да заокруже своје државно-правно и национално конституисање.

в) просторно-географска димензија - указује на чињеницу да су се процеси стварања синтетичких нација одигравали на простору Балкана и Средње Европе, са доминантним изражајем на простору бивше СФРЈ.

г) геополитичка димензија - даје укупну контекстуалну структуру процеса формирања синтетичких нација, указујући на шири цивилизацијско-културолошки сукоб који се налазио у затамњеној позадини ових процеса.

д) религијско-конфесионална димензија - указује на доминантно религијско-конфесионалну компоненту идентитетске структуре синтетичких нација као један од најважнијих сегмената њеног формирања. На наведено се одражава прозелитска политика Ватикана на страни Хрвата и деловање исламског фактора на страни Бошњака.

ђ) етатолошка димензија - наглашава државно-национални карактер нових идентитета синтетичких нација, а посебно изражену улогу новоформираних држава у пропагирању и

---

<sup>2</sup> Понуђени теоријски модел синтетичких нација први је теоријски покушај аутора да се овај идентитетски и геополитички феномен сагледа. Деспотовић, Љубиша. 2013. „Синтетичке нације као модел закаслеле идентитетске консолидације нација на простору бивше Југославије.“ *Српска политичка мисао* 42 (4): 165-182.



консолидацији нових национално-идентитетских садржаја. Без снажне и агресивне делатности новоформираних држава, процеси убрзане консолидације нових синтетичких идентитета не би могли остварити такав учинак и снажну националну хомогенизацију, која се често граничила са патолошким формама шовинистичке хистерије и обавезне антисрпске пропаганде.

е) идентитетско-консолидациона димензија – показује потребу интензивне идентитетске консолидације и политичког редизајна новоформираног синтетичког идентитета. Он се превасходно гради на протонационалној традицији и бројним примерима историјских фалсификата, који су нужни не би ли се дубински укоренило трајање етније и максимално развукао натегнути историјски континуитет. Реч је у ствари о озбиљном накнадном раду на стварању националног памћења.

ж) језичко-лингвистичка димензија - указује на потребу преименовања језика, његову нову стандардизацију и лексичко „обогаћење”. У питању је класична крађа српског језика, јер европска лингвистичка традиција не познаје други језик на овим подручјима осим српског, о чему сведоче бројне језичке студије са краја осамнаестог и почетка деветнаестог века. Српски језик се буквално краде и отима преко илирског покрета, преименује у хрватски уз једну међуфазу у којој се назива хрватско-српски, и на крају се врши његова нова и насилна стандардизација прилагођена потребама новог идентитета.

з) цивилно-грађанска димензија - истиче улогу употребе цивилног друштва римокатоличке провенијенције и других облика цивилног организовања и деловања у циљу религијско-конфесионалне и националне хомогенизације. Цивилни сектор, финансиран од стране страних налогодаваца и једним делом од самих новоформираних држава, преузима важну функцију националне консолидације. Он веома успешно симулира грађански активизам, који је наравно у потпуном сагласју са националним циљевима и задацима.

и) регионално-етничка димензија - наглашава важност регионалних идентитетских особености и етничко-конфесионалних

специфичности као базе за формирање нових синтетичких нација. Мале регионалне специфичности се пренаглашавају, посебно маркирају и служе као наводни доказ етничко-националне посебности и особености новоформираних синтетичких идентитета.<sup>3</sup>

## СИНТЕТИЧКЕ НАЦИЈЕ КАО ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОЈЕКАТ ВЕЛИКИХ СИЛА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

На балканском простору идеја о унијаћењу православних Јужних Словена од стране Ватикана и Римске курије стара је неколико векова (Радоњић 2017), а наведени процеси најинтензивније су спровођени у контексту Краљевине Југославије, а потом и СФР Југославије.<sup>4</sup> Осим директних, насилних дејстава против српског национа, коришћен је модел стварања синтетичких нација како би се из српског језичког и територијалног корпуса издвојили значајни сегменти од којих су створене нове нације и државе. Новоформиране нације биле су и остале средство великих сила и верских организација посредством којих оне остварују сопствене геополитичке интересе на Балкану, потискујући и ограничавајући српску нацију у целини.

Процес конституисања синтетичких нација имао је више фаза, а деструкција СФРЈ представља почетак последње фазе.<sup>5</sup> Грађански рат на згаришту југословенске државе означио је крај једног геополитичког пројекта у чијим оквирима су Срби били изложени геополитици деструкције, геополитици сиромаштва и деловању геополитике идентитета (Деспотовић 2015, 2017). Наведено је резултирало вишедеценијском присилном

---

3 Опширније о теоријском моделу синтетичких нација видети у: Деспотовић, Љубиша. 2019. *Геополитика Светосавља: српско национално буђење у историјском распону од крштене до природне Србије*. Сремски Карловци: Каирос, стр. 305-314.

4 Погледи: Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин. 2021. „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања.“ *Лесковачки зборник LXI*: 439-453.

5 О геополитичким разлозима деструкције СФРЈ погледи у: Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин. 2021. „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД.“ *Напредак* 2 (3): 63-74.

геополитичком регресијом Срба, демографском депопулацијом, територијалном фрагментацијом, државном деструкцијом, девастацијом идентитета, језичком отимачином, историјским фалсификатима, уништавањем и крађом културних и верских добара, проверавањем, протеривањем и геноцидом над српским народом. Уз све то, српски језик, прекомпонован и преименован у друге лингвистичке називе, попут бошњачког, хрватског и црногорског језика, искоришћен је као идентитетска основа за стварање синтетичких нација. Везивно ткиво нових нација у значајној мери чини „верско-конфесионална компонента, организована и замаскирана у новим државно-територијалним творевинама насталим на развалинама бивше југословенске државе“ (Деспотовић 2014, 176).

## ИМПЕРИЈАЛНА КРЕАЦИЈА – БОШЊАЧКА НАЦИЈА

Положај Срба све три верско-конфесионалне припадности у вековима притисака и са југа (Османска империја) и са севера (Аустро-Угарска монархија) био је веома тежак и неизвестан. У тешким временима османске окупације, један део српског етничког корпуса прихватио је верску конверзију у ислам, као привремено решење за егзистенцијалне породичне проблеме. То су биле појединачне перцепције и одлуке да се промени вера, што се није односило на питање националног кода. Чак је добар број исламизованих Срба очувао свест о српском пореклу, традицији и вери, славиле су се славе и хришћански празници и сачуване су православне иконе (Умељић 2018, 128; Терзић 2016, 83).<sup>6</sup> О томе да је национални код бивао непромењен, без обзира на верску конверзију, сведоче и редови из „Катихизиса српског народа“ из 1888. године, где пише да су Срби „православне, католичке и мухамеданске“ вероисповести (Поповић 2000, 40).<sup>7</sup> Бројне аустроугарске студије говоре о Србима муслиманске вероисповести.

6 Погледати: Селимовић, Меша. 1977. *Сјећања*. Београд: Слобода.

7 „...муслимани који имају српске народне обичаје, који говоре српски језик и који се разликују од других Срба само тим што исповедају ислам место хришћанства.“ Ребац, Хасан. 2016. „Наши грађани муслиманске вере.“ У: *Catena Mundi* III, 266. Београд: Catena Mundi.

Шеф аустроугарског генералштаба, генерал Бек, у студији о Новопазарском санџаку, када пише о муслиманима пише само о муслиманским Србима. У поверљивој студији аустроугарске обавештајне службе под насловом „Detailbeschreibung des Sandžaks Pljevlje und des Vilajets Kosovo (1899)“ изнето је исто виђење.<sup>8</sup>

Исламизација као вишевековни процес деструисао је српски народ, остављајући за собом несагледиве последице унутар српског живља. Окупација, праћена терором и зулумом, одразила се на однос српског човека према исламизованим сународницима, које су називали „потирицама“. Наведено се посебно одразило током српске борбе за национално ослобођење у XIX и почетком XX века. Такав однос продубљивао је раздоре и додатно слабио већ ослабљен српски народ. Осим тога, називајући их „потирицама“, они су поистовећивали муслиманску веру и турску националну припадност. Ипак, треба имати у виду да „муслимани нису били Турци, јер је највећи број био словенског, односно српског порекла, којем је матерњи језик био српски, док је мањи број албанског порекла“ (Селимовић 2012, 55). Српски језик био је очуван међу муслиманима све време током османске окупације.

До значајније промене долази активирањем геополитичких планова и пројеката спољнополитичких фактора, на првом месту Аустрије, Ватикана и Турске, који су настојали да верске конвертите са индивидуалног аспекта, преко колективне националне конверзије, прекодирају у нове идентитете синтетичких нација као договорних нација. Геополитички пројекти имали су двоструки циљ:

а) спречавање језичко-културног јединства, националног укрупњавања и државног уједињења српског народа на просторима свог вековног трајања;

б) отимање језика и културне баштине, отимање народа, преко верско-националне конверзије, који говори тим језиком као својим матерњим језиком, а са тим народом отимају

---

<sup>8</sup> Цитирано према: Терзић, Славенко. 2016. „Етничко и верско у српској историји.“ У: *Catena Mundi* III, 84. Београд: Catena Mundi.

и његове територије које је током историје бранио и ослобађао (Деспотовић 2019, 282).

Из садашње перспективе, анализирајући догађаје и утврђујући историјске чињенице, не можемо, а да не приметимо двоструке стандарде у Европи када је у питању формирање нација. Иако се према европском моделу нација посматра као заједница језика, те да се различите верско-конфесионалне припадности унутар једног националног корпуса не могу називати другачијим именима, поједине европске земље управо су подржавале другачији принцип када су у питању Срби. Спољнополитички фактор је успео да наметне концепт религије као одреднице нација и да генерише процес стварања синтетичких нација као договорних нација на основу верско-конфесионалне припадности. Пример Босне и Херцеговине током Аустро-Угарске окупације јасно приказује методологију формирања синтетичких нација. Бењамин фон Калај (*Benjamin von Kallay*) је био на челу окупационе управе (1882-1903)<sup>9</sup> и разрадио је целокупну политику стварања босанске нације, иако је раније у својој књизи „Историја српског народа“ писао да у Босни и Херцеговини постоји само један народ под трима религијама – српски. Да је у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори живело готово 99% Срба сведочи и етнографска карта Османског царства у Европи из 1847. године, германског картографа Хајнриха Бергхауса (*Heinrich Berghaus*).<sup>10</sup> Дакле, Калај је сада деловао према геополитичким интересима Аустро-Угарске. Државна политика коју је разрадио подразумевала је стварање босанске нације и утемељење духа ‘бошњаштва’ као политичке и националне идеологије и продубљивање јаза између православних Срба и муслимана (Суботић 2012, 79). Настојао је да укине српски језик и штампу, прогонио је српске учитеље и забранио је српску историју, чак и своју књигу о српском народу. Српски језик преименован је у босански језик, који је потом уведен у службену употребу.<sup>11</sup> Уз све то, окупацијске

9 Више о томе: Краљачић, Томислав. 2017. *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882-1903)*. Београд: Catena Mundi.

10 Карту погледати у: Енциклопедија Catena Mundi, том III. 2016. Београд: Catena Mundi.

11 Босански бан Стефан Котроманић у повељи из 1333. године свој језик назива српским. Дакле, бан босански, за ког се зна да је био „католичке вјере“ језик у Босни назива српским.

власти су подстицале верску нетрпељивост и националну мржњу. С друге стране, исламско друштво је требало истргнути из турског утицаја и уредити према интересима Беча и Ватикана (Пророковић 2015). Због тога је и долазило до постепеног покатоличавања босанских муслимана, али и до снажног спречавања било какве везе Срба Мухамедове вере са Србијом. Штавише, Аустро-Угарска је „због сламања интеграционе идеје савеза српских територија гледала на босански ислам као на перспективу коју треба развијати и утапати у хрватско-народно, односно римокатоличко вјерско тијело, уз благонаклоност и помагање РКЦ. Играјући на карту аутономашења исламског фактора у Босни и Херцеговини, настојало се што дуже зауставити процес заживљавања интеграционе идеје савеза Јужних Словена“ (Нухић 2012, 202). Иако Калајев пројекат стварања босанске нације није суштински успео, оставио је несагледиве последице по српски народ у целини, што се одразило на долазећа времена.

Током XX века, ратне околности погодовале су оном делу муслимана који није одустајао од идеје стварања новог националног идентитета. Они су, у периоду Краљевине Југославије, потом Брозове СФРЈ и најзад у верском и грађанском рату деведесетих година, уз спрегу атлантизма и радикалног ислама, покренули поступак етничког одређења и изградње националног идентитета (Деспотовић 2019, 288). С друге стране, део интелектуалне елите Срба муслимана испољавао је своју свест о српској етничкој припадности све до времена после Другог светског рата када комунистичка власт активно ради на њеном сузбијању.<sup>12</sup> Штавише, комунистички режим на челу са Јосипом Брозом Титом, Едвардом Кардељем и

---

Богићевић, Влатко. 2016. „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику.“ У: *Catena Mundi* III, 312-317. Београд: Catena Mundi. Јасно је да је босански језик производ политичке калкулације окупационих власти, које су биле свесне значаја језика за конституисање нове нације. Прича о томе да се у Босни вековима говорило босанским језиком јесу историјски фалсификати. Од најстаријих списа, споменика и повеља, кроз векове, помиње се искључиво српски језик.

12 Један од муслиманских првака у Рашкој Мурат Шећерагић, написао је 1944. године да се муслимани од Срба „разликују само по вјери и вјерским обичајима, дочим су им један језик, једна крв, једни обичаји...“. Према: Терзић, Славенко. 2016. „Етничко и верско у српској историји.“ У: *Catena Mundi* III, 84. Београд: Catena Mundi.

Владимиром Бакарићем, означио је њихову свест као израз „великосрпских тенденција и расположења“ и покренуо је стварање муслиманске<sup>13</sup> нације (Терзић 2016, 84). То је био начин да се спречи потенцијално јачање српског фактора и да се припреми терен за даљу дезинтеграцију и девастацију српског народа. Важно је да напоменемо да се у том периоду о бошњаштву говорило као о превазиђеној идеји (др Мухамед Филиповић, 1973. године) и неприхватљивој националној одредници Муслимана (др Мустафа Имамовић, 1990. године) (Танасковић 2016, 243-244). Почетком деведесетих година, када се појављује Муслиманска бошњачка организација, долази и до конфронтације између „Муслимана“ и „Бошњака“, односно заговорника муслиманске и бошњачке политичке концепције. Чак се муслиманско становништво Босне и Херцеговине на плебисциту 1992. године готово у целини одлучило да су „по нацији Муслимани, да им је вероисповест Ислам и језик босански“ (Новак 2015, 713). Међутим, раздор није дуго трајао. На тзв. Бошњачком сабору 28. септембра 1993. године усвојено је бошњачко национално име<sup>14</sup>, за које су се сада залагали и дотадашњи противници, попут Алије Изетбеговића (Танасковић 2016, 244). Вашингтонским споразумом из марта 1994. године „Бошњаци“ добијају и своје међународно признање, што још једном сведочи о улози спољнополитичког фактора, на првом месту Сједињених Држава и СР Немачке. Не чуди, стога, да је новостворена нација „проверено атлантистичка по свом вредносном и политичком опредељењу“ (Милошевић, Мирковић 2013, 224).

Дакле, стварање бошњачке нације је геополитички индукован процес, који је укључивао негацију дотадашње српске припадности и расрбљивање Срба Мухамедове вере. Тако је „остварен давно осмишљен пројекат Аустро-Угарске о

13 У СФРЈ се од краја шездесетих година званично користи израз „Муслиман“ као национално име. Танасковић, Дарко. 2016. „Противречности небошњаштва.“ У: *Catena Mundi* III, 243. Београд: Catena Mundi.

14 Занимљиво је поменути да се босански муслимани од 1868. до 1992. године ДЕВЕТ пута мењали етничко име. Почело је са прогласом Османлијске нације 1868, а завршило прихватањем етничког назива Бошњака. Новак, Виктор. 2015. *Magnum Crimen II*. Београд: Catena Mundi, стр. 713.

удаљавању муслимана из БиХ од српског националног корпуса, као и о супротстављању нове нације ‘Бошњака’ Србима“ (Милошевић, Мирковић 2013, 224). Стога с правом можемо говорити о историјском распону од Калајевих Бошњака до Алијиних Новобошњака (Деспотовић 2019).

### **СТВАРАЊЕ ХРВАТСКЕ НАЦИЈЕ И ВЕЛИКОХРВАТСТВО**

Тежак положај српског народа између две империје, праћене је и процесом покатоличавања, који је текао када и процес исламизације. Иза покатоличавања стајале су моћне германске државе и Ватикан, с јасним геополитичким циљевима који су укључивали политику прозелитизма, односно доминацију над свим хришћанским просторима, особитом оним које су насељавати православни хришћани. Балкан је виђен као простор за територијална ширења и компензације моћних држава о чему сведочи спис „Наде Италије“ из 1844. године, аутора Чезара Балбоа. У том спису Балбоа наводи да би Аустрија, након уступања територија Ломбардије и Венеције Италији, требало да добије просторно проширење на Балкану. Између осталог, предвиђено је „стварање малих словенских државица под германским и римокатоличким протекторатом“, чиме би се овај простор ставио под контролу и спречио потенцијални утицај православне Русије на Балкану (Деспотовић 2019, 256-257). Осим тога, више пута у историји овај простор је означаван као цивилизацијска граница Истока и Запада, што су тврдили, најпре Хабзбуршка монархија, а потом и хрватске политичке странке и две државе 1941. и 1992. године. Увођењем „Изнимних мјера“ 1914. године у Хабзбуршкој држави, забрањена је ћирилица и делатност православне цркве, што су касније чиниле и хрватске вође (Новак 2015, 713). Треба напоменути да су у првој половини XIX века називи попут „Далмација“ и „Хрватска“ били само географски, те да „осим Срба није било другог јасно изграђеног националног идентитета међу претежно словенским становништвом“ (Батаковић 2018, 10).

Као што су текли напори стварања бошњачке нације од Срба Мухамедове вере, тако је верско-националном конверзијом



стварано и великохрватство од Срба римокатолика, које је требало да послужи за реализацију геополитичких планова Ватикана и Аустрије. Од XVIII века Аустрија је „активно радила на спречавању српске идеје и на расрбљивању српског народа. Илиризмом је настојала да парира Кнежевини Србији и њеној спољнополитичкој стратегији ослобођења и уједињења свих Срба под турском и аустријском влашћу. Беч и Римокатоличка црква настојали су да одрже Хрвате као посебну народну заједницу, да их ојачају на рачун Срба и употребе као средство за остваривање својих геополитичких интереса, мисионарских и прозелитских циљева“ (Суботић 2007, 151). Међутим, хрватски проблем, који су увидели припадници Илирског покрета, јесте хрватски језик који је био специфичан и ограничен на један уски простор на ком је био разумљив. То је била препрека стварању озбиљнијег хрватског политичког фактора. У том контексту, важно је да напоменемо да су Срби и Хрвати живели одвојено, раздвојени и језиком и територијом. Срби су говорили српским језиком и штокавским наречјем, а Хрвати хрватским језиком и кајкавским наречјем. „Књижевни језик који су Хрвати почели да прихватају тек од Илирског покрета био је један језик, језик српски“ (Милосављевић 2014, 93). Појавом Илирског покрета циљ је био да Хрвати присвоје српски језик и ставе га у употребу као хрватски књижевни језик. На тај начин, они су настојали да присвоје Србе римокатолике и да их укључе у хрватски национални корпус. Павле Ритер Витезовић је један од првих заговорника геополитичког пројекта који је подразумевао да се преко језика прошири хрватски национални и територијални корпус и да се на идеји великохрватства створи модерна хрватска нација и држава (Деспотовић 2019, 230-233). Ритер Витезовић је „фалсификовао историјске чињенице и римску Илирију је изједначио са великом Хрватском (...). Знао је да на чакавској, односно кајкавској основи не може бити успостављена велика хрватска држава“ (Суботић 2007, 152). Хрватски хендикеп превазиђен је тако што се филологија ставила у службу геополитике, те је Хрватима обезбеђена знатно већа територија од оне коју су настањивали. Узимањем српског језика, Хрвате је требало територијално и бројно проширити на рачун Срба и српских територија, како би у даљим корацима

били значајнији фактор на Балкану, преко ког би Аустрија и Ватикан остваривали геополитичке циљеве.

Вишевековни процеси најзад су демаскирани у XX веку, када великохрватство показује своје право лице. Сва ограничења са којима су се суочавали Хрвати терало је хрватску политичку елиту да делује експанзионистички. С обзиром на то да ширење територија није било могуће ка западу, експанзионистичка политика усмерена је ка српским територијама. Највећи идеолошки подстицај за србомрзачку политику дао је Анте Старчевић, „отац хрватске нације“, који је негирао постојање Срба и српског језика. Према његовој идеји „Хрватима се проглашавају само они штокавци који су били римокатоличке вере. Тако је римокатоличкој популацији српског језика била ускраћена могућност избора српског имена“ (Суботић 2007, 159). Они Срби римокатолици који су имали свест о свом српском пореклу подвргнути су дугом и жестоком процесу кроатизације. Отворена борба почиње у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, када Анте Павелић са Славком Кватерником и другима оснива „Усташу“, националнореволуционарни савез, са циљем да ослободе Хрватску од „туђинског јарма“. Меморандум о „хрватском питању“ Павелић пише 1936. године и као главног непријатеља усташа наводи српску државну власт (Дешнер 2021, 127-128). Уз свесрдну подршку Италијана и Немаца, он је био на путу стварања „Независне Хрватске“. У томе му је помогао и споразум Цветковић-Мачек из 1939. године, када долази до отворене федерализације Југославије и кулминације хрватске „тајне“ политике, која је подразумевала стварање хрватске независне државе (Глишин 2019). Тада је основана Бановина Хрватска, као прелазни период до стварања НДХ, што је изазвало тежње међу Словенцима да успоставе Словенску бановину и идеје унутар Југословенске муслиманске организације Цафера Куленовића о Босни и Херцеговини као четвртој аутономној јединици. „Једино су се српски политичари на власти колебали не могавши да са потпуном сигурношћу процене да ли је боље да, поред словеначке одмах образују и српску федералну јединицу“ (Чавошки 2018, 531). С једне стране, Хрвати су имали јасну визију о стварању независне

државе и јачању националне организације, док су, с друге стране, Срби „извршили националну демобилизацију“ (Чавошки 2018, 535).

„Независна Хрватска“ проглашена је 10. априла 1941. године. Већ 25. априла донета је законска одредба о забрани ћирилице, а након тога и законска одредба о прелазу с једне вере на другу (Симић 2016, 775-777). На територији НДХ било је око три милиона римокатолика, два милиона православних Срба, пола милиона муслимана и друге етничке групе. Од самог почетка постојања НДХ клероусташка политика била је усмерена „против верске и националне егзистенције српског народа“ (Симић 2016, 775), те је главни циљ био „уништење Срба и Српске православне цркве“ (Дешнер 2021, 129). Вршено је покатоличавање, протеривање и убијање Срба, православне цркве претваране су у католичке установе или су пак потпуно разаране, док је целокупна црквена имовина одузета у корист католичке цркве. Масовни најмонструознији злочини вршени су ради доказивања вере!<sup>15</sup> Министар за религију и школство Миле Будак говорио је: „Један део Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку веру и тако претопити у Хрвате“ (Дешнер 2021, 136). Дакле, денационализовати Србе и од њих створити Хрвате! Године 1942, шеф немачке службе безбедности на следећи начин извештава Фирера СС о догађајима у НДХ:

„Број православаца, који су од Хрвата масакрирани и најсадистичкијим методима мучени до смрти, мора се проценити на 300.000 људи... Код овог ваља приметити да је напоследку Католичка црква својим мерама прекрштавања и присиљавања на промену вере форсирала усташке чудовишности, служећи се усташама и приликом спровођења својих мера прекрштавања... Чињеница је да Срби који живе у Хрватској и који су приступили Католичкој цркви, могу да остану спокојни код својих

15 О начинима спровођења монструозних злочина над Србима погледати детаљно у: Дешнер, Карлхајнц. 2021. *Политика римских папа у 20. веку* II. Београд, Catena Mundi. Новак, Виктор. 2015. *Magnus Crimen I*, II. Београд, Catena Mundi. Гађиновић, Радослав. 2017. *Насиље над Србима у XX веку I*, II. Београд: Evro Book.

кућа... Отуда се може учити да је хрватско-српско стање напетости у великој мери борба Католичке цркве против Православне цркве“ (Дешнер 2021, 133).

Бројни логори смрти широм НДХ били су једно од главних средстава за подизање хрватске нације. Анте Павелић и надбискуп Алојзије Степинац имали су „велике заслуге“ за вођење „католичких кољачких оргија у Хрватској“, покрштавање око 240.000 Срба у католицизам и убијање око 750.000 (Дешнер 2021, 124, 148). За све наведено они су добили благослов папе Пија XII, који је једном приликом узвикнуо „Живели Хрвати!“ (Дешнер 2021, 124, 146, 148).

Идеја великохрватства не завршава се 1945. године, већ она опстаје, напредује и у континуитету траје све до данас. Режим Јосипа Броза Тита укључио се у овај геополитички пројекат великохрватства на више начина: 1) забраном помињања усташких злочина и геноцида над српским народом; 2) значајном ревизијом броја српских жртава; 3) активним брисањем трагова наведених злочина; 4) настављањем културне и језичке политике која је даље водила потпуном отимању српског језика и преименовању у хрватски књижевни језик; 5) даљим фалсификатима на плану историје и културе, брисањем трагова о српском пореклу; 6) затирањем националних институција Срба римокатолика; 7) политичко-државним растројством српске федералне јединице у оквирима СФРЈ; 8) економским и културним назадовањем Србије; 9) инсистирањем на довршетку процеса формирања синтетичких нација и прекрајању етничких граница; и 10) спречавањем демократског развоја Србије и српског народа у целини (Деспотовић 2019, 249). Континуитет разбијања српске етничке целине можемо пратити и кроз суштину уставних концепата од 1945. године до дисолуције Југославије. Устав из 1974. године један је од жестоких удара на српску државу и српско становништво. На пример, Србима у Хрватској је наметнуто да говоре хрватским језиком. Ова „републичка унификација језика... је оспорила и народно име језику српског народа и систематски, из штампе, радија, школе, телевизије прогнала свако испољавање варијаната које су имале јаче упориште у српској националној традицији“ (Ломпар 2017,

382). Најзад, почетак деведесетих година представља завршну фазу геополитике Ватикана, која је подразумевала деструкцију Југославије, издвајање римокатоличких делова, признавање унутрашњих граница и стварање нових држава. Сви ти процеси огледали су се у једној политици, а то је системска србофобија.

## ЗАКЉУЧАК

Елементи који дефинишу нацију, попут државе, језика, културе и историје, недвосмислено указују на трајност процеса формирања суверених нација. Вековима се гради језички идентитет, национална свест, осећај припадности, национална држава, институције, симболи, односно, израз једне суверене нације и осећање постојаности и јединства у времену. С друге стране, историјске чињенице и сведочанства, потврђују да синтетичке нације не морају да имају реалну основу за формирање њихових идентитета, већ је довољно комбиновано деловање етнички још увек недовољно издиференцираних етничитета, с једне стране, и спољнополитичких фактора са јасним геополитичким пројектима, с друге стране. На основу регионалних разлика, религијско-конфесионалних нетрпељивости и „нарцизама малих разлика“, извршиоци геополитичких планова на терену стварали су синтетичке нације као договорне нације. Као што смо кроз примере показали, синтетичке нације се у веома кратком временском периоду могу измислити и политички верификовати, те потом и активно укључити у локалне и регионалне политичке процесе. Протонационална фаза као период развоја културе, уметности и рационалистичке идеје да је нација заједница језика, није постојала у процесу формирања синтетичких нација на простору бивше Југославије. Заправо, протонационална фаза је надомешћена историјским фалсификатима, отимањем српског језика, културне и историјске баштине, територије и слично, како би се у даљим корацима идентитетског инжењеринга од постојећих етничких и конфесионалних идентитета Срба римокатолика и Срба Мухамедове вере, дизајнирали нови идентитети – хрватски и Муслимански, односно Бошњачки идентитет. Замајак свих процеса стварања синтетичких нација

на простору бивше Југославије био је спољнополитички фактор, који је тежио да верске конвертите, преко колективне националне конверзије, прекодира у нове идентитете. Као што смо и приказали, спречавањем језичко-културног јединства, националног укрупњавања и државног уједињења српског народа, и даљим његовим слабљењем кроз отимање језика и културне баштине и верско-националну конверзију, омогућено је стварање нових идентитета синтетичких нација.

Државни оквир обе Југославије искоришћен је за формирање и јачање синтетичких нација, које су чекале своју прилику да се национално конституишу и државно осамостале. Наведено се јасно осликава у Брозовој Југославији, уставним и институционалним решењима и политичким одлукама тадашњег режима. Сви процеси који су се одвијали током државног егзистирања СФРЈ ушли су у завршну фазу након дисолуције заједничке државе. Последња фаза стварања синтетичких идентитета управо почиње на згаришту бивше Брозове Југославије. Посебно важно и чињенично потврђено је да су се ти процеси одвијали у контексту српског националног растројства и деструкције српске националне тековине. Више пута смо се уверили да политика двоструких стандарда деценијама деструише српски народ, посебно у контексту конструкције и деконструкције две Југославије. Као резултат историјски дугих и геополитички сложених процеса имамо разграђен национални идентитет, уништenu културну баштину, потискивање и урушавање православне духовности, десуверенизацију државности, територијалну фрагментацију и уништавање вековних огњишта српског народа, брисање и фалсификовање историјских чињеница о идентитету, језику, култури и обичајима, демографски слом, урушавање државних институција, спречавање модернизацијских и демократизацијских токова, девастацију економских и привредних основа српског народа, и многи други аспекти о којима с правом можемо говорити и на почетку 21. века, будући да се они настављају, сузбијају српски фактор и одражавају се на положај српског национа који данас поново тражи корене свог националног постојања и историјског трајања.

**Ljubiša Despotović**

**Vanja Glišin**

*Institute for Political Studies, Belgrade*

**GEOPOLITICAL ASPECTS  
OF THE FORMATION OF SYNTHETIC  
NATIONS AS TREATY NATIONS IN THE  
FORMER YUGOSLAVIA**

---

Summary

---

Synthetic nations as treaty nations are the fruit of well-thought-out geopolitical plans of regional and global geopolitical forces and the Vatican's confessional interests designed to occupy Serbian territories, test the Serbian people in various religious denominations and seize the Serbian language and cultural heritage. In this paper, we will therefore explore the indicated processes and pinpoint its creators, both in a diachronic and a synchronous perspective of history. We will analyze the reasons why these processes are being carried out most radically in the former Yugoslavia today, ie, when and how they were realized in the state context of the two former Yugoslav states, the Kingdom of Yugoslavia and Tito's SFRY. In this paper, we will pay special attention to the processes of completing the engineering of new synthetic identities and their synchronization with the processes of further state, territorial and national withdrawal of the Serbian nation.

Key words: synthetic nations, geopolitics, Yugoslavia, identities, history, culture

---

## ЛИТЕРАТУРА

Батаковић, Т. Душан. 2018. „Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање.“ У: *Историја једне утопије: 100 година од стварања Југославије I*, 9-70. Београд: Catena Mundi.

Богићевић, Влатко. 2016. „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику.“ У: *Catena Mundi III*, 306-318. Београд: Catena Mundi.

Гаџиновић, Радослав. 2017. *Насиље над Србима у XX веку I, II*. Београд: Evro Book.

Глишин, Вања. 2019. *Балканска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: Каирос.

Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин. 2021. *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос.

Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин. 2021. „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања.“ *Лесковачки зборник LXI*: 439-453.

Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин. 2021. „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД.“ *Напредак 2 (3)*: 63-74.

Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: Каирос.

Деспотовић, Љубиша. 2013. „Синтетичке нације као модел закаснеле идентитетске консолидације нација на простору бивше Југославије.“ *Српска политичка мисао 42 (4)*: 165-182.

Деспотовић, Љубиша. 2014. *Конструкција и деконструкција идентитета*. Нови Сад: Факултет за европске правно-политичке студије.

Деспотовић, Љубиша. 2015. *Геополитика деструкције*. Сремски Карловци: Каирос.

Деспотовић, Љубиша. 2017. *Глобализација и геополитика идентитета*. Сремски Карловци: Каирос.



Деспотовић, Љубиша. 2019. *Геополитика Светосавља: српско национално буђење у историјском распону од крштене до природне Србије*. Сремски Карловци: Каирос.

Дешнер, Карлхајнц. 2021. *Политика римских папа у 20. веку II*. Београд, Catena Mundi.

Ђорић, Марија. 2014. *Екстремна десница*. Београд: Удружење „Наука и друштво Србије“.

Екмечић, Милорад. 2002. *Дијалог прошлости и садашњости*. Београд: Службени лист СРЈ.

Екмечић, Милорад. 2017. *Дуго кретање између клања и орања*. Београд: Ево Book.

Краљачић, Томислав. 2017. *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882-1903)*. Београд: Catena Mundi.

Марковић, Саша. 2006. „Национални идентитет Срба у 19. и почетком 20. века.“ *Зборник Матице српске за друштвене науке*, (120): 235-252.

Милошевић, Зоран, Мирковић, Александра. 2013. „Етноконфесионални идентитет Срба у Дневном авазу.“ У: *Национални идентитет и религија*. Београд: Институт за политичке студије.

Милосављевић, Петар. 2014. *Филологија и геополитика*. Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, М. Милован. 2016. „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије.“ у *Идентитетски преображај Срба*, 47-75. Београд: Центар за издаваштво и информисање.

Нухић, Мехмедалија. 2012. „Ислам као детерминирајући фактор у животу М(м)услимана.“ У: *Срби муслиманске вероисповести*. Београд: Институт за политичке студије.

Поповић, Д. Никола. 2000. *Српски национални програм*. Београд: ДМП.

Пророковић, Душан. 2015. „Употреба хибридних идентитета у геополитичке сврхе: Босна 1914-Украјина 2014.“ У: *Украјинско питање данас* (приредио Зоран Милошевић). Шабац: Центар академске речи.

Радаковић, Милован. 2012. *Компоненте националног и европског идентитета*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Радонић, Јован. 2017. *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*. Београд: Catena Mundi.

Ребац, Хасан. 2016. „Наши грађани муслиманске вере.“ У: *Catena Mundi* III, 265-270. Београд: Catena Mundi.

Селимовић, Меша. 1977. *Сјећања*. Београд: Слобода.

Селимовић, Салих. 2012. „Ток и неке карактеристике исламизације у Рашкој области.“ У: *Срби муслиманске вероисповести*. Београд: Институт за политичке студије.

Симеуновић, Драган. 2009. *Нација и глобализација*. Ниш: Зограф.

Симић, Сима. 2016. „Прекрштавање Срба за време Другог светског рата.“ У: *Catena Mundi* III, 774-781. Београд: Catena Mundi.

Смит, Антони. 1998. *Национални идентитет*. Београд: Библиотека XX век.

Стојковић, Бранимир. 2008. *Европски културни идентитет*. Београд: Службени гласник.

Суботић, Момчило. 2007. „Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства.“ У: *Српско питање и србистика*. Ваљево: Логос.

Суботић, Момчило. 2012. *Идентитет и геополитичка стварност Срба*. Београд: Институт за политичке студије.

Танасковић, Дарко. 2016. „Противречности необошњаштва.“ У: *Catena Mundi* III, 243-249. Београд: Catena Mundi.

Терзић, Славенко. 2016. „Етничко и верско у српској историји.“ У: *Catena Mundi* III, 82-89. Београд: Catena Mundi.

Ломпар, Мило. 2017. *Дух самопорицања*. Београд: Catena Mundi.

Умељић, Владимир. 2018. *Балкански гамбит Ватикана*. Београд: Catena Mundi.

Чавошки, Коста. 2018. „Југославија и српско питање.“ У: Историја једне утопије: 100 година од стварања Југославије I, 525-536. Београд: Catena Mundi.

Хајзинха, Јохан. 1996. *Патриотизам и национализам у европској историји до краја деветнаестог века*. Нови Сад: Прометеј.

Хегел, Фридрих. 2006. *Филозофија историје*. Београд: Федон.

Цветковић, Н. Владимир. 2002. „Национални идентитет и (ре) конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији)“. *Филозофија и друштво XIX-XX*, (19-20): 51-75.

Cohen, L. Jean, Arato, Andrew. 1994. *Civil Society and Political Theory*. Massachusetts: MIT press.

Hobsbawm, Eric. 1995. *Nations and nationalism since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jenkins, Richard. 2008. *Rethinking Ethnicity* (Second edition). London: SAGE Publications.